

EKONOMINIO NUOSMUKIO POVEIKIS NEAPYKANTOS VEIKŲ TENDENCIJOMS

Indrė Isokaite

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Straipsnyje¹ analizuojamas ekonominės krizės poveikis neapykantos veikų mastui. Nagrinėjamos neapykantos nusikaltimų ištakas su ekonominiais veiksniais siejamos teorijos, Lietuvos teismų praktika, šių veikų statistika ir kiti šaltiniai, kuriais remiantis nustatoma, kad ekonominis nuosmukis prisideda prie neapykantos nusikaltimų augimo.

The article deals with the impact of economic crisis on the extent of hate crime. Legal theories relating hate crime with economic factors, case law of Lithuanian courts, hate crime statistics and other sources are analysed on the basis of which it is concluded that economic downturn contributes to the growth of hate crime.

Įvadas

Nestebina, kad, remiantis visuomenės nuomonės apklausa, atlikta vykdant Vilniaus universiteto projektą „Ekonominės krizės (recesijos) iššūkiai teisės viešpatavimui ir žmogaus teisėms“, ekonominė krizė padarė didžiausią poveikį ekonominėms ir socialinėms teisėms². Žinoma, dėl krizės sumažintos socialinės išmokos ar pakeisti mokesčiai yra nesunkiai pastebimi, tačiau ekonominio nuosmukio poveikis žmogaus teisėms – daugialypis, sudėtingas, subtilus, jis sukelia ne tik ekonominius ir teisinius padarinius, bet ir apima įvairius socialinius ir psichologinius aspektus. Didžiosios recesijos poveikis visuomenės nuotakai, atskirų asmenų grupių vertinimui, požiūriui į imigrantus, tautines ir kitas mažumas yra sunkiau identifikuojami ir mažiau akivaizdūs ekonominės krizės padariniai.

Ši mokslinė analizė skirta nustatyti ekonominės krizės poveikį neapykantos veikoms (neapykantos nusikaltimams³, angl. *hate crime*), t. y. dėl neapykantos padarytų nusikalstamų veikų mastui, paplitimo tendencijoms. Kadangi, autorės įsitikinimu, ne viskas, kas vyksta ekonominės krizės laikotarpiu, yra tik dėl ekonominio nuosmukio, straipsnyje neapsiribojama šių veikų paplitimo statistine analize. Keliami tokie tyrimo uždaviniai: paaiškinti neapykantos veikų sampratą šio tyrimo tikslu, pabrėžti jų specifiką ir kitas ekonominių veiksmų įtakos nagrinėjamos veikoms identifikavimą apsupkinančias

¹ Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę (Projekto Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-085).

² *Kiekybinė reprezentatyvi Lietuvos visuomenės bei atskirų tikslinių grupių apklausa*. Vykdytojas UAB „Factus Dominus“. Kaunas, 2014. Visuomenės nuomonės apklausa atskleidė tokius atsakymo, klausimą, kokios teisės ekonominės krizės metu buvo pažeistos, rezultatus: ekonominės, socialinės teisės – 84,9 proc., kultūrinės – 8,1 proc., politinės ir pilietinės – 8,4 proc., asmeninės – 18,7 proc. (*I dalis: reprezentatyvios Lietuvos visuomenės apklausos rezultatų pristatymas*, p. 20). Tikslinių grupių (specialistų) atsakymai buvo panašūs: ekonominės, socialinės teisės – 90,2 proc., kultūrinės – 11,8 proc., politinės ir pilietinės – 5,9 proc., asmeninės – 11,2 proc. (*II dalis: tikslinių grupių apklausos rezultatų pristatymas*, p. 27).

³ Sąvokos „neapykantos veikos“ ir „neapykantos nusikaltimai“ šiame straipsnyje vartojamos kaip sinonimai.

aplinkybes; pristatyti pagrindines mokslo teorijas, siejančias neapykantos veikų priežastis su ekonominiais veiksniais; nustatyti, kaip ekonominės krizės laikotarpiu Lietuvoje kito neapykantos veikų skaičiai (palyginti su šių veikų paplitimu iki krizės); jei šių veikų mastas padidėjo, nustatyti, kiek padaugėjo neapykantos veikų ikiteisminio tyrimo stadijoje ir teisme; identifikuoti kitus veiksnius, kurie galėjo turėti įtakos neapykantos veikų tendencijoms, būtent reglamentavimo pasikeitimams ir teisėsaugos institucijų darbo pokyčiams (reformoms), ir galiausiai išsiaiškinti, ar tas poveikis nulėmė identifikuotas neapykantos veikų tendencijas, ar tik buvo vienas iš šių nusikaltimų statistikai turėjusių įtakos veiksnių (greta ekonominio nuosmukio). Vis dėlto šiuo tyrimu nepretenduojama į išsamią sisteminę lyginamąją ekonominės krizės poveikio visoms ir tam tikroms neapykantos nusikaltimų rūšims ir galimų šio poveikio skirtumų (taip pat galimų skirtingų tendencijų Lietuvoje ir užsienio šalyse) analizę⁴.

Analizės tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti pasitelkiamos kriminologijos mokslo teorijos, Lietuvos teismų praktika, neapykantos veikų paplitimo Lietuvoje statistika, taip pat remiamasi užsienio mokslininkų darbais, tyrimais, teisės aktais, tarptautinių žmogaus teisių institucijų ir nevyriausybių organizacijų ataskaitomis ir kita medžiaga.

Šio straipsnio tikslu tyrimo laikotarpis yra 2008–2013 metai. 2014 metai neįtraukiami daugiausiai dėl statistikos duomenų trūkumo, be to, per pirmuosius tris šių metų ketvirčius nebuvo nei esminių įstatymų keitimų, nei institucinių reformų, pagal iki šios analizės dienos prieinamą informaciją nematyti reikšmingų šių veikų tendencijų pokyčių, todėl, autorės įsitikinimu, tai, kad netraukti 2014 metų pusės ar trijų ketvirčių duomenys, neturės įtakos šio mokslinio tyrimo rezultatų tikslumui ir uždaviniams įgyvendinti. Mokslinės analizės tikslų siekiama atliekant empirinį sisteminių tyrimą (remiamasi apklausos duomenimis, neapykantos nusikalstamumas tiriamas ir kaip socialinis reiškinys), naudojama lyginamoji analizė (lyginti veikų paplitimą, reglamentavimą), taikomas teleologinis metodas (teisės aktų tikslams nustatyti), taip pat remiamasi istoriniu, chronologiniu (reglamentavimo pokyčiams identifikuoti), loginės analizės (išvadoms pagrįsti) ir kitais metodais.

Ekonominės krizės poveikis neapykantos veikų tendencijoms yra Lietuvoje nenagrinėta tema, ji nėra dažna ir užsienio šalių tyrimuose (daugiausia tirta neapykantos veikų ištakų ieškojusių tyrėjų, įskaitant nurodžiusiųjų ekonominius veiksnius kaip vieną iš šių veikų determinantų⁵). Pačios neapykantos veikos (neapykantos kalbos ir kt.) nėra senas reiškinys, be to, būdamas susijusios su nediskriminavimo principu, ypač per pastaruosius kelis dešimtmečius išlieka gana populiarius pasaulio mokslininkų tyrimų objektas, o tautinių, etninių, kalbinių, religinių, seksualinių ir kitų mažumų klausimai ir konfliktai kone kasdien atspindimi žiniasklaidoje ir yra diskusijų įvairiu lygmeniu objektas. Vis dėlto Lietuvoje šios veikos analizuotos tik jų sampratos, rūšių, ikiteisminio tyrimo baigties ir teismo nagrinėjimo, aukų apsaugos aspektais⁶. Neapykantos veikas straipsniuose ir pranešimuose yra nagrinėjusi ir šio straipsnio autorė⁷.

⁴ Kaip aiškinama pirmojoje straipsnio dalyje, šio tyrimo tikslu neapykantos veikomis imamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXV skyriuje nurodytos baudžiamosios veikos asmenų lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, ypač neapykantos kurstymo veikos, sudarančios daugumą praktikoje. Kiti nusikaltimai, padaromi dėl neapykantos, pvz., gyvybės atėmimas, sveikatos sutrikdymas, vandalizmas, neapimami daugiausia dėl tokių veikų statistikos Lietuvoje nepakankamumo ir gana nedidelio jų bylų skaičiaus, kurį, manytina, daugiausia lemia neapykantos motyvacijos įrodymo sunkumai, galiausiai visko apimti nesiekta ir dėl straipsnio apimčiai keliamų reikalavimų.

⁵ Pvz., PERRY, Barbara; WALTERS, Mark Austin; LYONS, Christopher J.; KRUEGER, Alan ir kiti.

⁶ Pvz., Alina Mickevič ir Mindaugas Lankauskas (Lietuvos teisės institutas). Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimai (*Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai, informacinis vadovas*. Vilnius, 2011, 2012 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.hrmi.lt/leidinys/40/>>; *Protection of Hate Crime victims' rights: the case of Lithuania*. Vilnius, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/en/new/894/>>).

⁷ Žr., pvz., pranešimą „Neapykantos nusikaltimai: kur yra saviraiškos laisvės ribos?“ 2013 m. birželio 7 d. tarptautinėje teisinėje konferencijoje Vilniaus universitete „Dvidešimt Lietuvos Respublikos narystės Europos Taryboje metų“.

1. Neapykantos nusikaltimai kaip „neapykantos fenomenas“ arba „neapykantos kultūra“

Įvairia forma ir lygmeniu reiškiamas smurtas, jėga ir neapykanta yra kasdienybės realijos, fiksuojamos tarptautinių organizacijų ir institucijų: Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos (ESBO) Demokratijos ir žmogaus teisių biuro⁸, Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros⁹, Europos Tarybos¹⁰, taip pat nacionalinių ir tarptautinių nevyriausybiinių organizacijų¹¹. Kova su diskriminacija, rasizmu ir ksenofobija neabejotinai yra ir kasdienis valstybės teisėsaugos institucijų darbas.

Nėra tarptautiniu mastu pripažinto bendro neapykantos veikų apibrėžimo, todėl įprasta jas atpažinti pagal ESBO suformuluotą sampratą: neapykantos nusikaltimai yra nusikalstamos veikos, padarytos dėl neapykantos¹². Priimti prieš rasizmą ir diskriminaciją nukreiptus teisės aktus valstybės skatina ne viena Europos Tarybos rekomendacija¹³, baudžiamojoje teisėje kriminalizuoti konkrečias sudėtis įpareigoja Europos Sąjungos 2008 m. lapkričio 28 d. rėminis sprendimas dėl rasizmo ir ksenofobijos¹⁴. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje taip pat nurodęs, kad valstybės turi „imtis visų reikalingų veiksmų atskleisti bet kokį rasistinį motyvą ir nustatyti, ar etninė neapykanta ar išankstinis neigiamas nusistatymas galėjo būti svarbūs veikose. To nepadarius ir rasinių motyvų paskatintą smurtą ir žiaurumus vertinant vienodai su rasistinių atspindžių neturinčiais atvejais, gali būti pažeistas EŽTK 14 straipsnis“¹⁵.

Neapykantos veikos – įvairios, nuo užpuolimų, vandalizmo iki išpuolių prie maldos namų, tačiau daugumą šių veikų Lietuvoje sudaro neapykantos kurstymas^{16, 17}, kriminalizuotas Lietuvos Respubli-

pagamokos ir perspektyvos“; straipsnį „Neapykantos kalbos: saviraiškos laisvės ribų beiškant“ iš Lietuvos Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Edited Collection of Articles and Presentations. Sudarytojai D. Žalimas ir I. Isokaitė. Vilnius: AB „Spauda“, 2014, p. 221–246.

⁸ Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. *Tolerance and non-discrimination* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/odihr/tolerance>>

⁹ European Union Fundamental Rights Agency. *Hate Crime* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime>>

¹⁰ Council of Europe. *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp>

¹¹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Diskriminacija* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/temos/kova-pries-diskriminacija/>>; Human Rights Watch (įvairios temos: *Refugees and Migrants, LGBT rights* ir kt.) [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrw.org/topics>>

¹² *Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses. Annual Report for 2012* [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: <[Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses](#)>, p. 7.

¹³ Pvz., 2002 m. gruodžio 13 d. Europos Komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją bendrosios politikos rekomendacija nr. 7 dėl nacionalinių įstatymų, skirtų kovoti su rasizmu ir rasine diskriminacija [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/ecri03-%20recommendation%20nr%207.pdf>; 1997 m. spalio 30 d. Europos Tarybos rekomendacija nr. R(97) 20 dėl neapykantos kalbos [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281997%29020&expmem_EN.asp>

¹⁴ OJ L 328, 2008-12-06, p. 55–58.

¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Nachova v. Bulgaria*, nr. 43577/98 ir 43579/98, 160 pastraipa; 2011 m. birželio 20 d. sprendimas *Milanovic v. Serbia*, nr. 44614/07, 96–100 pastraipos.

¹⁶ „Neapykantos nusikaltimai (nusikalstamos veikos) – tai ne vien kurstymas prieš tam tikrais baudžiamajame įstatyme numatytais grupinės priklausomybės požymius atitinkančius ar jiems pagrįstai ar nepagrįstai priskiriamas individus ar tokias žmonių grupes, neapykantos jiems skatinimas, jų niekinimas, kitoks menkinimas, psichinis ar fizinis smurtas prieš juos, bet ir nusikaltimai tokių žmonių grupių ar jų narių nuosavybei, pasireiškiantys vandalizmu, įvairiais išpuoliais prieš tam tikros žmonių grupės (bendruomenės) centrus, maldos namus ir pan.“ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *2009 m. gruodžio 23 d. metodinės rekomendacijos nr. 12.14-40 dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio*

kos baudžiamojo kodekso (BK) 170 straipsnyje (kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę). Tokiu tikslu grupių ir organizacijų kūrimas sudaro BK 170(1) straipsnio sudėtį, viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas (BK 170(2) str.) gerokai retesnis, o trukdymas atlikti religines apeigas ar religines iškilmes (BK 171 str.) sudaro nebet pavienius atvejus. BK 169 straipsnyje įtvirtinta diskriminavimo nusikaltimo sudėtis taip pat nėra dažnai inkriminuojama, autorės nuomone, ji gana specifinė ir reikėtų atskiros analizės, bet ją, kaip vieną iš BK XXV skyriaus nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, įprasta priskirti neapykantos veikoms. Neapykantos motyvas sveikatos sutrikdymą ar gyvybės atėmimą gali paversti kvalifikuotu nusikaltimu arba tapti atsakomybę sunkinančia aplinkybe įrodžius kaip bet kurio kito nusikaltimo motyvaciją. Vis dėlto šio straipsnio tikslu, kaip paaiškinta įvade, neapykantos veikomis laikytinos BK XXV skyriuje kriminalizuotos neapykantos veikos.

Iš trumpo apibūdinimo matyti, kad neapykantos veikos yra specifinės, išlieka kaip socialinis reiškinys, todėl dažnai įvardijamas „neapykantos fenomenu“ arba „neapykantos kultūra“. Šios veikos socialiai žalingos, jos kelia susipriešinimą, žmonės įbauginami, žeminami, „nukenčia ne tik konkrečioms grupėms priklausantys asmenys, didžiausią žalą patiria visuomenė, kurioje dėl neapykantos incidentų įsivyrėja nesaugumo atmosfera, griauanti tarpusavio pasitikėjimą bei taikų sambūvį“¹⁸. Neapykantos fenomenas ne veltui sulaukia tiek daug tyrėjų – teisininkų, sociologų, kartais net ekonomistų – dėmesio. Neapykantos taikinyje, ypač Lietuvoje, itin dažnai atsiduria tautinių ar seksualinių mažumų atstovai, taip pat užsieniečiai, imigrantai. Labai taikliai yra pažymėjęs Europos Tarybos Generalinis sekretorius Thobjorn Jagland: „skirtingų kultūrinių ir religinių grupių sugyvenimas Europos šalių visuomenėje bus vis svarbesnis artimiausius metus ir dešimtmečius. Gebėjimas gyventi įvairovėje Europai tikriausiai yra net svarbesnis nei ekonominės, energetinės ir karinės grėsmės. Istorija rodo, kad nesugebėjimas susitvarkyti su šiuo iššūkiu gali būti viena iš didžiausių grėsmių Europos stabilumui ir saugumui“¹⁹.

2. Skirtingi vertinimai ir kitos tyrimą sunkinančios aplinkybės

Manytina, jog iš dalies dėl to, kad neapykantos veikų apskaita ir samprata šalyse skiriasi, o ir pačios šios veikos yra susijusios su sudėtingais reiškiniais visuomenėje ir neapykantos motyvacijos formavimusi individo sąmonėje, nuomonių dėl ekonominės krizės įtakos daugėti neapykantos veikų yra įvairių. Nagrinėjamu klausimu vertinimai netgi prieštaringi: nuo nematymo jokio ryšio tarp ekonomikos ir neapykantos nusikaltimų iki akivaizdaus ksenofobijos, ypač neapykantos imigrantų, išaugimo konstatavimo.

tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=Kr5pGEEdIAH0=&tabid=166>>, p. 4, 15 punktas.

¹⁷ Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (*Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą <http://www.ird.lt/viewpage.php?page_id=197>) iš 101 BK XXV skyriaus veikos 2008 m. 99 registruotos neapykantos kurstymo veikos (BK 170 str.), diskriminavimo (BK 169 str.) – dvi, kitų neregistruota; 2009 m. 37 neapykantos kurstymo veikos, viena diskriminavimo; 2010 m. net 158 neapykantos kurstymo veikos, viena diskriminavimo ir viena viešo pritarimo SSRS režimo, nacistiniams nusikaltimams (BK 170(2) str.); 2011 m. 328 neapykantos kurstymo veikos, 4 diskriminavimo, dvi viešo pritarimo SSRS režimo, nacistiniams nusikaltimams, viena trukdymas atlikti religines apeigas (BK 171 str.), 2012–2014 m. neapykantos kurstymo veikų (BK 170 str.) buvo daugiausia.

¹⁸ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai, informacinis vadovas* <...>, p. 9.

¹⁹ Europos Tarybos Generalinio sekretoriaus Thobjorn Jagland sveikinimo žodis. Iš *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Edited Collection of Articles and Presentations* <...>, p. 31.

Daugelis vertinimų (įskaitant kitoje dalyje apžvelgiamas mokslo teorijas) patvirtina ekonominio nuosmukio įtaką daugėti neapykantos veikų. Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos atstovų pranešimuose pažymima, kad dėl ekonominio nuosmukio kyla iššūkių demokratijai, teisės viešpatavimui ir žmogaus teisėms, ypač labiausiai pažeidžiamų asmenų grupių, pvz., imigrantų, daugėja ekstremizmo, rasizmo, ksenofobijos apraiškų²⁰. Tarptautinių nevyriausybinų organizacijų (pvz., „Amnesty International“) ataskaitose taip pat konstatuojamas diskriminacijos, rasizmo, ksenofobijos išaugimas Europoje ekonominio nuosmukio periodu²¹, baiminamasi, kad „išaugusi ksenofobija ir pasitikėjimo stoka visuomenėje, suteikiančioje darbo ir saugumą, gali vesti prie ekstremalesnių požiūrių, veiksmų ir socialinių neramumų“²².

Vis dėlto galima rasti poziciją, kad ekonominis nuosmukis nebūtinai sukelia rasinę įtampą ar smurtą. Pavyzdžiui, Alan Krueger savo tyrimuose apie skurdą kaip galimą terorizmo variklį nustatė, kad ekonominiai sunkumai nėra stiprus teroristinės veiklos, kaip ir neapykantos nusikaltimų, predikatas (terorizmas labiau turėtų būti vertinamas kaip atsakas į politines sąlygas ir ilgalaikius pažeminimo ir žlugimo jausmus, kurie nedaug ką bendra turi su ekonomika)²³. Alan Krueger ir Jitka Maleckova mano, kad nei cikliniai nuosmukiai, nei ilgalaikiai gyvenimo standartų pasikeitimai regionuose nesu- tapo su dideliu neapykantos veikų skaičiumi²⁴.

Ekonominių veiksmų įtakos neapykantos veikoms nustatymo sunkumų kelia tai, kad neapykantos nusikaltimų apskaita yra sudėtinga dėl jų statistikos ypatybių (pvz., užpuolimas dėl neapykantos gali būti priskiriamas nusikaltimams sveikatai) ir itin didelio šių veikų latentiskumo. Neapykantos motyvaciją ne visada lengva identifikuoti, o neapykantos nusikaltimai regionuose implikuoja skirtingas veikas (pvz., Amerikoje iš labiausiai paplitusių galima įvardyti juodaodžių ir baltaodžių konfliktus ir smurtą, Europos šalyse dažnas kurstymas ar net smurtas prieš imigrantus, tautines ar seksualines mažumas, islamo atstovus).

Vis dėlto, nepaisant minėtų aplinkybių, atsakymų dėl ekonominio nuosmukio įtakos neapykantos veikoms pagrindinių tendencijų pateikia ir teisės mokslas, ir praktika.

3. Mokslo teorijos, neapykantos veikų kilmę siejančios su ekonominiais veiksniais

Ne viena mokslo teorija siekia atskleisti neapykantos veikų fenomeną. Šias teorijas išsamiai ir sistemiškai išnagrinėjo dr. Mark Austin Walters, aiškindamasis, kaip socialinės ir ekonominės įtampos ir

²⁰ Pavyzdžiui, 2012 m. gegužės 29 d. Mutuma Ruteere, Jungtinių Tautų specialiojo pranešėjo dėl šiuolaikinių rasizmo, rasinės diskriminacijos, ksenofobijos ir kitų netolerancijos formų ataskaitoje (*Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*) A/HRC/20/38 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/136/70/PDF/G1213670.pdf?OpenElement>>, p. 4) pažymima, kad ekonominės krizės laikotarpiu mažumų nariai, imigrantai, pabėgėlio statuso ieškotojai yra pagrindiniai „atpirkimo ožiai“ už socialines problemas ekstremistinių pažiūrų politinių partijų pareiškimuose. Apie ekonominio nuosmukio laikotarpiu padidėjusį nepakantumą minima ir 2013 m. lapkričio mėn. *Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro ataskaitoje „Žmogaus teisių apsauga ekonominės krizės laikotarpiu“ (Safeguarding human rights in times of economic crisis. Issue Paper published by the Council of Europe Commissioner for Human Rights)* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.enetenglish.gr/resources/article-files/prems162913_gbr_1700_safeguardinghumanrights_web.pdf>, p. 42.

²¹ POP Valentina. *Economic crisis fuelling racism in Europe, report warns* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://euobserver.com/social/30149>>

²² *Think differently. Humanitarian Impacts of the Economic Crisis in Europe*. Tarptautinė Raudonojo Kryžiaus ir Raudonojo Pusmėnulio draugijų federacija (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies), Ženeva, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ifrc.org/PageFiles/134339/1260300-Economic%20crisis%20Report_EN_LR.pdf>, p. 4.

²³ KRUEGER, Alan B.; MALECKOVA, Jitka. Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection? Iš *Journal of Economic Perspectives*, t. 17, nr. 4, 2003 m. ruduo.

²⁴ KRUEGER, Alan B.; MALECKOVA, Jitka. Education, Poverty and Terrorism <...>, p. 124.

skirtingumo baimės tampa veiksniais, skatinančiais „neapykantos kultūrą“ ir galiausiai pasireiškia ypač, autoriaus nuomone, žemo savikontrolės lygmens asmenų elgesiu²⁵.

M. A. Walters skiria dvi pagrindines teorijas: Robert Merton įtampos teoriją (*strain theory*, vėliau plėtotą J. Levin ir J. McDevitt, L. Ray ir J. K. Smith) ir Barbara Perry struktūruotų veiksmų teoriją (angl. *doing difference*). Įtampos teorija teigia, kad deviantinis elgesys kyla iš įtampos dėl pajamų, išsilavinimo, asmeninių gebėjimų nelygybės arba kitaip, individui keliamų tikslų visuomenėje ir galimybių juos įgyvendinti. Visuomenės nariai linkę bijoti, kad kitos asmenų grupės atneš jų ir taip nestabiliam socialiniam ir ekonominiam saugumui žalos, kiti užsieniečiams gali tapti priešiški dėl to, kad šie gauna tai, ką visuomenės daugumos nariai laiko, pvz., „britiška“ (būstą ar socialines išmokas). Tokių mažumų grupių nariai tampa „atpirkimo ožiais“ už dominuojančios visuomenės sunkumus, kelia susierzinimo, pykčio ir nesąžiningumo jausmus. L. Ray ir J. K. Smith antrina, kad asmenys dėl socialinių ekonominių skirtumų gali jaustis nevisaverčiai, nepajėgūs pasiekti pakankamai materialinės gerovės²⁶. Barbara Perry mano, kad neapykantos nusikaltimai yra ekstremali diskriminacijos forma, kylanti iš segregacijos, marginalizacijos. Nepatenkantieji į visuomenės daugumą (tipinę asmenybės konstrukciją) laikomi kitokie. Jų bijomasi, jie kelia nesaugumo jausmą, nes kėsinasi į tautos identitetą, kultūros normas²⁷.

Taigi abi teorijos iš esmės remiasi baime ir įtampa dėl nemėgstamų mažumos grupių intervencijos į daugumos socialinį ir ekonominį stabilumą bei kultūrą. O priešiško jausmai kyla iš dviejų pagrindinių šaltinių: socialinio ir ekonominio nestabilumo ir vidinio susierzinimo dėl ekonominio saugumo. Žinoma, reikėtų pritarti, kad turi reikšmės veiksnių visuma: „neapykantos nusikaltimams palanki aplinka atsiranda tada, kai ekonominė situacija nestabili, žiniasklaidoje plinta stereotipai ir užgauli retorika, viešumoje gausėja neapykantą skatinančių šnekų ir toleruojama užgaulė bei kurstymas susidoroti“²⁸.

Kadangi šios teorijos labiau orientuotos į makrolygmenį, kiek stokoja tarpdisciplininio požiūrio ir negali aiškiai atsakyti, kodėl tų pačių ekonominių ir socialinių veiksnių veikiami žmonės vieni daro neapykantos veikas, kiti jų nedaro, M. A. Walters ieško ryšio tarp jų ir bando jas pritaikyti mikrolygmeniu, remdamasis Gottfredson ir Hirschi bendrąja nusikaltimų teorija (*A General Theory of Crime*). Įvairių autorių pažymima, kad išankstinis priešiškas nusistatymas (*prejudice*) formuojasi darant įtaką tėvams, draugams, žiniasklaidai, politikams, „klijuojant etiketes“ asmenų grupėms, o „neapykantos nusikaltėlis“ yra dažnai linkęs į savikontrolės stoką, netolerantiškas, impulsyvus, gali būti stokojantis socializacijos, neturintis darbo, pajamų, išsilavinimo.

Christopher J. Lyons taip pat patvirtino silpnos ekonomikos įtaką daugėti neapykantos veikų²⁹. Pripažindamas, kad bendrosios nusikaltimų ir tarprasinių konfliktų prognozės rodo skirtingus rasių neapykantos nusikaltimo bei ekonominio ir socialinio bendruomenių kapitalo santykio lūkesčius, C. J. Lyons (preziuruodamas šiuos nusikaltimus panašius į kitus) skiria socialinės dezorganizacijos teoriją, pagal kurią, neapykantos nusikaltimų daugiau ten, kur žemas socialinio kapitalo lygis, silpna ekonomika, nestabili bendruomenė; tradicinės konkurencijos dėl išteklių teoriją, ja remiantis neapykantos nusikaltimai labiausiai tikėtini, kai didėja konkurencija tarp rasinių grupių, ypač ekonominio nuosmukio laikotarpiu, kai ištekliai menki; ir minėtosioms priešingą ginamos bendruomenės

²⁵ WALTERS, Mark Austin. A General Theories of Hate Crime? Strain, Doing Difference and Self Control. Iš *Critical Criminology*, 2011 m. lapkričio mėn., t. 19, nr. 4, p. 313–330.

²⁶ WALTERS, Mark Austin. A General Theories of Hate Crime? <...>, p. 316.

²⁷ Ten pat <...>, p. 318.

²⁸ KLIMKA, Karolis. Lietuva nepasirengusi atpažinti neapykantos. *Lietuvos rytas*, 2009 m. balandžio 1 d.

²⁹ LYONS, Christopher J. Community (Dis)Organization and Racially Motivated Crime. Iš *American Journal of Sociology*, t. 113, nr. 3 (2007 m. lapkričio mėn.), p. 815–863. Autorius šį tyrimą daugiausia skyrė juodaodžių ir baltaodžių konfliktams.

perspektyvą, implikuojančią, kad tarprasinis antagonizmas labiausiai tikėtinas ekonomiškai ir socialiai organizuotose ir turtingose bendruomenėse, galinčiose naudoti tuos išteklius neįsileisti rasinių įsibrovėlių³⁰. Mažiau turtingos visuomenės siejamos su didesniu nusikalstamumu dėl įvairių priežasčių, pvz., neturima išteklių apmokyti policijos pareigūnus dirbti su neapykantos nusikaltimais³¹. Autorius įvardija susierzinimo ir agresijos tezę mikrolygmeniu, kuri sieja makroekonominis nuosmukius su psichologine įtampa, motyvuojančia individus reikšti agresiją prieš pažeidžiamas socialines grupes³². Tam pritaria ir ekonomistai, neapykantos veikų ekonominėje analizėje valstybės skurdo ir nedarbo mastus imdami kaip kintamuosius ir nustatydami, kad valstybės pajamos (ekonomika) susijusios su švietimo prieinamumu, o nedarbas ir neišsilavinimas sietinas su polinkiu į neapykantos veikas³³.

Apibendrinant pasakytina, kad beveik visos apžvelgtos teorijos, kad ir kokios būtų įvairios, ekonominis veiksnys nurodo kaip socialinės įtampos priežastį ir patvirtina, kad ekonominis nuosmukis veikia neapykantos veikų tendencijas tiek makrolygmeniu, tiek mikrolygmeniu.

4. Neapykantos veikos Lietuvoje: statistika

Iki šiol nagrinėti šaltiniai tvirtino ekonominio nuosmukio įtaką daugėti neapykantos veikų, įskaitant dažną neigiamą imigrantų vertinimą. Ar toks pat poveikis gali būti ir Lietuvoje, kur, pavyzdžiui, itin didelių imigracijos strautų nėra ir neatrodo, kad užsieniečiai keltų didelę konkurenciją Lietuvos piliečiams šalies darbo rinkoje?

Minėta, kad dauguma neapykantos veikų Lietuvoje yra neapykantos kurstymo veikos, o šių daugiausia padaroma rašant komentarus internete³⁴. Ekonominės krizės laikotarpiu, 2008–2013 metais, registruotų neapykantos veikų pagal BK XXV skyriuje kriminalizuotas veikas asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei kreivė svyravo atitinkamai nuo 101 (2008 m.) iki 163 neapykantos nusikaltimų (2013 m.), 2009 m. registruota 38, 2010 m. 160, 2011 m. 335, 2012 m. 278, 2013 m. 163 BK XXV skyriaus veikos³⁵ (žr. 1 pav.). Daugėjo ir teismams perduodamų bylų: pirmosios instancijos teismuose pagal BK XXV skyriuje kriminalizuotų neapykantos veikų sudėtis 2008 m. gautos 27, išnagrinėtos 26 bylos, 2009 m. gauta 11, išnagrinėta 16 bylų, 2010 m. gautos 24 bylos, išnagrinėta 21 byla, 2011 m. gauta net 98 ir 96 bylos išnagrinėtos, 2012 m. gauta 60 bylų, išnagrinėtos 62 bylos, 2013 m. gauta 40 ir tiek pat šios kategorijos bylų išnagrinėta³⁶ (žr. 1 pav.).

Palyginti pažymėtina, kad iki 2008 metų neapykantos veikų buvo registruojama gerokai mažiau³⁷. Generalinės prokuratūros duomenimis, 2000–2002 m. prokuratūrose pradėti tik du ikiteisminiai tyri-

³⁰ LYONS Christopher J. Community (Dis)Organization and Racially Motivated Crime <...>, p. 818.

³¹ Ten pat <...>, p. 819.

³² Ten pat <...>, p. 821.

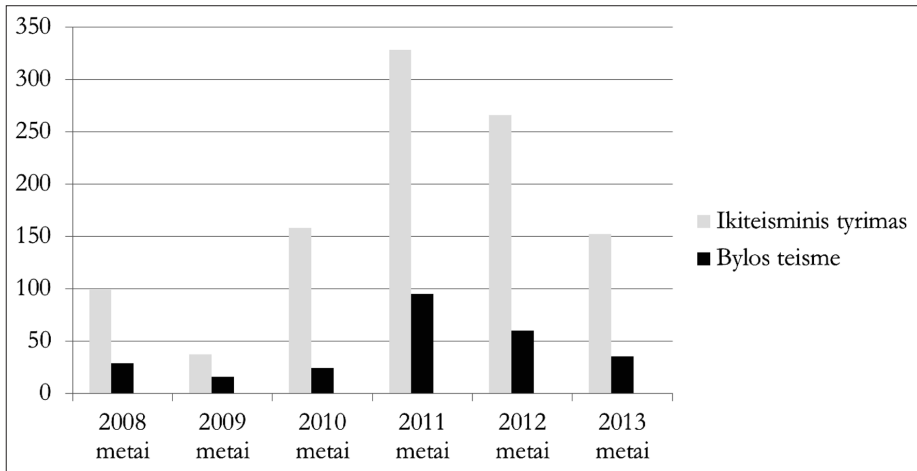
³³ GALE, Lewis R.; HEATH, Will Carrington; RESSLER, Rand W. An Economic Analysis of Hate Crime. Iš *Eastern Economic Journal*, vol. 28, no. 2, 2002 m. spring, p. 203–216.

³⁴ Žr. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informaciją apie nusikalstamų veikų statistiką, 17 nuorodą.

³⁵ Ten pat 17 nuorodą.

³⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos skelbiama statistika *Teisminio nagrinėjimo statistika* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=3>; taip pat Nacionalinės teismų administracijos duomenys: *Teismų statistika: Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (1 instancijos teismuose)*, 2008–2013 metų ataskaitos [interaktyvus. Žiūrėta 2014-12-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>>

³⁷ „2003–2008 metais dėl neapykantos kurstymo prieš kitos rasės, tautybės, etninės, religinės grupės ar netradicinės socialinės orientacijos asmenis pradėta 110 teisminių tyrimų. Absoliuti jų dauguma – dėl komentarų internetinės žiniasklaidos priemonėse, keliolika tyrimų pradėta dėl nusikalstamų veikų viešajame gyvenime“. *Rasizmo ir ksenofobijos apraiškų Lietuvoje tik daugės (straipsnis)*. *Lietuvos rytas*, 2008 m. gegužės 12 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12105936451208436269-p1-Lietuvos-diena-Rasizmo-ir-kse-nofobijos-aprai%C5%A1k%C5%B3-Lietuvoje-tik-daug%C4%97s.htm>>

1 pav. Neapykantos nusikaltimų pagal BK XXV skyriaus veikų sudėtis ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo stadijose 2008–2013 metais statistika

mai dėl kurstymų prieš tautines grupes. Vėlesniu laikotarpiu 2003–2007 m. asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei kasmet fiksuojamų nusikalstamų veikų skaičius neviršijo 20, tiesa, 2007 m. jų registruota beveik 40. 2003 m. buvo pradėti ir atliekami penki tokios kategorijos nusikalstamų veikų ikiteisminiai tyrimai, 2004 m. – septyni, 2005 m. – keturi, 2006 m. – 20, 2007 m. – 39 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamų veikų, kuriomis pažeidžiamas asmens lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė³⁸. Kur kas mažiau nei nuosmukio laikotarpiu nagrinėjamos rūšies bylų buvo ir teismuose. Remiantis bylų nagrinėjimo Lietuvos teismuose statistika, 2001–2003 m. Lietuvos teismuose negauta ir nenagrinėta bylų pagal BK XXV skyriuje kriminalizuotas nusikaltimų sudėtis, 2004–2007 m. nagrinėtos 109 šios kategorijos bylos (vidutiniškai 20 per metus)³⁹.

Vadinasi, ekonominės krizės periodu neapykantos veikų daugėjo, jų mastas ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo stadijose piką pasiekė 2011 metais. Vis dėlto nusikalstamų veikų apskaita yra tiesiogiai priklausoma nuo kriminalizavimo baudžiamajame įstatyme, be to, įtakos nusikaltimų tendencijoms gali turėti kiti veiksniai, pvz., institucinės reformos, tad būtina išsiaiškinti, ar tie kiti veiksniai (o ne (tik) ekonominė krizė) galėjo būti kilusios neapykantos veikų krevės priežastis.

5. Reglamentavimo pokyčiai, kaip neapykantos veikų tendencijas galintis nulęmti veiksnys

Ekonominės krizės laikotarpiu būta BK XXV skyriaus pakeitimų. Neapykantos kurstymo sudėtis 170 straipsnyje išliko, trys dalys (neapykantos kurstymo formos) liko nepakeistos, bet straipsnis buvo papildytas veikos forma gaminant, įsigyjant, siunčiant, gabenant, laikant dalykus, kuriuose tyčioja-

³⁸ Statistinių duomenų šaltiniai: Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *Internetė daugėja neapykantos nusikaltimų, piliečių netolerancija įgauna nusikalstamą pobūdį. Statistinius rezultatus komentuoja generalinio prokuroro pavaduotojas Gintaras Jasaitis. 2009 m. sausio 22 d.* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Savait%C4%97stema/tabid/68/ItemID/2434/Default.aspx>>; Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *2011 m. sausio 28 d. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimai%C5%BEmoni%C5%A1kumui/tabid/221/Default.aspx>>, p. 7–9.

³⁹ Lietuvos teismų informacinė sistema LITEKO. Vieša sprendimų paieška [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesaspresnimupaieska/detalipaieska.aspx>>

masi, niekinama, skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausantį asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, arba kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu⁴⁰. 2009 m. BK XXV skyrius papildytas nauju 170(1) straipsniu „Grupių ir organizacijų, turinčių tikslą diskriminuoti žmonių grupę arba kurstyti prieš ją, kūrimas ir veikla“⁴¹, 2010 m. – 170(2) straipsniu „Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiuurkštus menkinimas“⁴². 2009 m. BK įtrauktas ir neapykantos motyvas kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė⁴³ ir aplinkybė, kvalifikuojanti sveikatos sutrikdymą ir nužudymą⁴⁴. Nors padaryti šie trys BK papildymai, tačiau pagal šiuos naujus straipsnius registruotų veikų labai nedaug arba tik pavieniai atvejai, palyginti su BK 170 straipsnio neapykantos kurstymo sudėtimi, todėl šie BK papildymai nėra ekonominio nuosmukio laikotarpiu išaugusių neapykantos veikų skaičiaus priežastis.

Paminėtina, kad Lietuvos Vyriausybė pradėjo įgyvendinti 2012–2014 m. nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinį veikslių planą⁴⁵, kuriuo siekiama užtikrinti šviečiamųjų nediskriminavimo skatinimo ir lygių galimybių priemonių vykdymą, didinti teisinį sąmoningumą, tarpusavio supratimą ir toleranciją dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos, informuoti visuomenę apie diskriminacijos apraiškas Lietuvoje ir neigiamą jos poveikį tam tikrų visuomenės grupių galimybėms lygiomis sąlygomis aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje. Plane pažymima, kad Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos komiteto 2011 m. kovo 24 d. išvadose išreikštas susirūpinimas, kad šalyje vis dar kyla rasistinių ir ksenofobinių incidentų, esama diskriminuojamojo požiūrio į etnines mažumas, ir paraginta toliau kovoti su kai kuriomis išankstinėmis visuomenės nuostatomis⁴⁶.

6. Institucinių reformų poveikio neapykantos veikų statistikai galimybė

Nors neatrodo, kad teisėsaugos institucijų darbo organizavimo reformos galėtų reikšmingai koreguoti nusikalstamų veikų statistiką, vis dėlto jas svarbu išsiaiškinti, ypač žinant, kad nustatyti ir įrodyti neapykantos motyvaciją nėra paprasta, o šis motyvas yra pagrindinis neapykantos nusikaltimų požymis.

2011 m. sausio mėn. optimizuojanč Generalinės prokuratūros struktūrą ir funkcijas, panaikintas Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyrius, tyręs BK XXV skyriaus veikas. Nusikalstamų veikų

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 170(1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 87-3663.

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170(2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 75-3792.

⁴² Kriminalizuoti naujas sudėtis paskatino 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (OL 2008 L 328, p. 55–58). Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170(2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas.

⁴³ BK 60 straipsnio 1 dalis papildyta 12 punktu – „veika padaryta siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų“.

⁴⁴ Baudžiamojo kodekso 60, 129, 135 ir 138 straipsnių papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 77-3168. Neapykantos motyvu papildytos trys nusikaltimų, kuriais kėsinama į asmens sveikatą ir gyvybę, sudėty, būtent BK 129 straipsnio „Nužudymas“ 2 dalis – 13 punktu, BK 135 straipsnio „Sunkus sveikatos sutrikdymas“ 2 dalis – 13 punktu ir BK 138 straipsnio „Nesunkus sveikatos sutrikdymas“ 2 dalis – 13 punktu.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. lapkričio 2 d. nutarimas Nr. 1281 „Dėl Nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 134-6362.

⁴⁶ *Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses* <...>, p. 42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. lapkričio 2 d. nutarimas nr. 1281.

asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei ikiteisminių tyrimų koordinavimo, jo praktikos formavimo ir metodinio vadovavimo funkcijos perduotos Generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamentui⁴⁷. Projekte vykdytos visuomenės nuomonės (tikslinių grupių) apklausos duomenimis, ši reforma reikšmingos įtakos neapykantos veikų tyrimui nepadarė (tik pavieniai respondentai nurodė, kad padidėjęs darbo krūvis galėjo turėti įtakos neapykantos veikų tyrimo kokybei)⁴⁸. Paminėtina, kad šios kategorijos veikų tyrime kaip ekspertas išvadą dėl nesantaikos kurstyimo viešojoje erdvėje teikia Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba⁴⁹, gali būti pasitelkiami ir kiti specialistai. Be to, priimtos minėtos Generalinės prokuratūros parengtos metodinės rekomendacijos dėl neapykantos veikų tyrimo ypatumų patvirtina, kad šios kategorijos veikoms nagrinėti reikia specialaus tyrėjų pasirengimo, ekspertų išvadų. Pažymima ir tai, kad, daugėjant nagrinėjamos kategorijos bylų, aktyvesnės tapo nevyriausybinių organizacijos vis dažniau pranešdamos apie galimus neapykantos kurstyimo atvejus, visuomenės informavimo priemonės taip pat atidžiau prižiūri skaitytojų komentarus interneto erdvėje.

Darytina išvada, kad neapykantos veikų ikiteisminio tyrimo organizaciniai pasikeitimai ir kiti minėti veiksniai negalėjo smarkiai koreguoti neapykantos veikų statistikos.

7. Neapykantos kurstymas: bylų pavyzdžiai

Beliko nustatyti, ar padažnėjusioms neapykantos kurstyimo veikoms tiesiogiai turėjo poveikį ekonominis nuosmukis. Analizuojant ekonominio nuosmukio laikotarpio teismų praktiką, matyti, kad dažniausiai kurstoma neapykanta imigrantams, seksualinėms ir tautinėms mažumoms. Galima rasti sprendimų, kur iš bylos aplinkybių matyti, jog neapykantos kurstyimo teiginiuose yra tiesiogiai nurodoma bloga ekonominė padėtis šalyje ir šios krizės kontekste reiškiamas neigiamas požiūris į tam tikras asmenų grupes ar jų atstovus, kaip prisidedančius prie blogos ekonominės padėties šalyje ar net kaltus dėl nuosmukio, nes jų problemoms ir klausimams spręsti (pvz., homoseksualių asmenų eitynės arba imigrantų darbo ir buvimo šalyje sąlygos) reikia finansinių ir kitų išteklių, kurie dėl krizės ir taip riboti, o kartais nepakantumą skatina tiesiog bendra įtampa ir susierzinimas dėl skurdo, nedarbo ir kitų ekonominės krizės sukeltų problemų šalyje. Toliau pateikiami keli pavyzdžiai.

2009 m. balandžio 15 d. Kelmės rajono apylinkės teismas pripažino kalta R. K., kuri namuose iš asmeninio kompiuterio į interneto tinklalapį www.lrytas.lt prie publikuojamo straipsnio „E. J. šokiravo rasistiniai išpuoliai“ išsiuntė komentarą, kuriame neigiamai pasisakė apie imigrantus (juodaodžius) skurdo šalyje kontekste, kviesdama juos išsiųsti iš šalies, skatino neapykantą, kurstė diskriminuoti dėl rasės ir tikėjimo (neapykantą kursčiusio komentaro turinio ištraukos: „*kad išvengti rasines diskriminacijos siulau visus nygerius išsiųsti i Sudana, o ateiti – neisileisti, nes Lietuva gali tapti antruoju Londonu ae Paryžiumi (pagal tu parazitų skaičiu)*“, „*aš matai Lietuvoje darau BVP, iš kurio išlaikomi nisokie nelegalai nygeriai, ir matau, kad tie parazitai gyvena Lietuvoje daug geriau, negu kokie tai kaimiečiai, tai kur teisybe, žmogau, patys lietuviai gyvena skurde (nuvažiuok i kaima, turbūt dar nesi*

⁴⁷ Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *Nusikaltimai žmoniškumui. Nusikalstamos veikos asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimai%C5%BEmoni%C5%A1ikumui/tabid/221/Default.aspx>>

⁴⁸ *Kiekybinė reprezentatyvi Lietuvos visuomenės bei atskirų tikslinių grupių apklausa. II dalis: tikslinių grupių apklausos rezultatų pristatymas* <...>, p. 148.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo (*Valstybės žinios*, 2009, nr. 89-3804) 50 str. Inspektoriaus kompetencija (1 dalies 8 punktas): vadovaudamasis ekspertų grupių (ekspertų) išvadomis, nustato, ar visuomenės informavimo priemonėse paskelbta viešoji informacija skatina nesantaiką dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Taip pat žr., pvz., 2014 m. liepos 16 d. *Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos 2013 metų veiklos ataskaitą (3 dalis)*. 4. *Ekspertinis vertinimas ikiteisminiuose tyrimuose* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lzs.lt/lt/naujienos/aktualijos_354/zurnalistu_etikos_inspektoriaus_tarnybos_2013_metu_veiklos_ataskaita_3_dalis.html>.

mates tokio skurdo), ir dar iš musu, **Lietuvos gyventoju mokesčiu turime išlaikyti visokius parazitus???** <...> žinoma mušt gal ir nereikejo, bet musu poilitikai rimtai turetu susirupinti ir sumažinti visokiu ten nygeriu ir musulmonu srauta i Lietuva, juk jie cia atvažiuoja parazituoat, tikrai nemaciau Lietuvoje dirbancio ne vieno nygerio (išskyrus krapšini ir fule)“ [tekstas paryškintas autorės, kalba netaisyta)]⁵⁰.

2011 m. birželio 3 d. Alytaus rajono apylinkės teismas atsakomybę taikė asmeniui, kursčiusiam smurtauti prieš žmonių grupę dėl jų seksualinės orientacijos. 2010 m. internetiniame tinklapyje www.lyrytas.lt 2010 m. gegužės 7 d. publikuoto straipsnio „Teismas leido homoseksualų eitynes „Už lygybę“ komentaruose E. M., pasivadinęs slapyvardžiu „egutis“, iš O. G. priklausančio kompiuterio surašė komentarą, kuriame nurodė skurdą šalyje ir piktindamasis kurstė smurtauti prieš homoseksualios orientacijos asmenis (komentarų ištraukos: „*neiseina man ramiai reaguot kai aplink mus vyksta tokia betvarke ir ner cia ko „europietiskai“ mastyt kai jiems gyvent lengviau o pas mus skurdas, pensijos apkarpytos, motinos is nevilties kad neismaitins savo vaiku zudos, vyrai nuo tilto sokineja nes neteko darbo, <...> pediku organizacijai skiria simtatukstantines sumas paradams, absurdas...zmones!!! vienykites !!! jokio gailescio išgamoms, dauzykit tiek kiek turit sveikatos <...> kelius galima blokuot sunkiaja technika <...> gana sedet ausis suglaudus !!!* [tekstas paryškintas autorės, kalba netaisyta)]⁵¹.

Vienoje byloje Kėdainių rajono apylinkės teismo 2013 m. vasario 11 d. sprendime dėl ekonominės krizės sumažinta pensija kaltinamojo netgi nurodyta kaip neapykantos motyvaciją lėmusios savikontrolės stokos priežastis. Įtariamasis G. L. kaltę pripažino iš dalies, nurodė, kad rašė komentarą internete po straipsniu neigiamai atsiliepdamas apie lenkų tautybę. Aiškindamasis nurodė, kad **buvo susinervinęs, nes buvo sumažinta jo pensija, todėl susinervinęs ir parašė tokį komentarą**, lenkų tautybės žmonėms nejausdamas neapykantos ir neturėdamas motyvo ar tikslo kurstyti žmones prieš lenkų tautybę ar prieš juos smurtauti⁵².

Išvados

1. Dauguma mokslo teorijų (įtampos teorija, socialinės dezorganizacijos, konkurencijos dėl išteklių ir kitos) patvirtina, kad neapykantos nusikaltimų skaičius yra veikiamas ekonominių veiksnių: visuomenės nariai linkę nepalankiai vertinti imigrantus, tautines ar kitas mažumas, kaip keliančias pavojų socialiniam ir ekonominiam stabilumui, konkurenciją paskirstant ir taip ribotus išteklius. Ekonominis nuosmukis taip pat gali lemti nepakankamą teisės saugos institucijų finansavimą, dėl kurio gali nukentėti veikų tyrimas, skurdas ir nedarbas dažnai susiję su neišsilavinimu, o visi šie veiksniai skatina daugėti neapykantos nusikaltimų.
2. Ekonominio nuosmukio laikotarpiu Lietuvoje neapykantos veikų skaičius išaugo nuo keliasdešimties iki kelių šimtų ikiteisminių tyrimų per metus, teismams taip pat teko gerokai didesnis nei iki krizės šių bylų skaičius. Nagrinėjamu laikotarpiu BK XXV skyrius buvo papildytas keliomis naujomis nusikaltimų sudėtimis: neapykantos kurstymu gaminant, platinant įvairią neapykantą skatinančią produkciją, organizuojant grupes, taip pat tarptautinių, nacistinio ir komunistinio režimų nusikaltimų neigimu ar pritarimu jiems. Vis dėlto pagal šias naujas sudėtis veikų registruojama (nagrinėjama) vos kelios per metus, o daugumą veikų asmenų lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei sudaro BK 170 straipsnio neapykantos kurstymo sudėtis, kuri krizės laikotarpiu iš esmės nesikeitė. Neapykantos veikas tyrusio specialaus padalinio Generalinėje prokuratūroje panaikinimas (reorganizavimas) taip pat neturėjo reikšmingos įtakos nustatytoms neapykantos veikų tendencijoms, taigi

⁵⁰ Kelmės rajono apylinkės teismas. 2009 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje nr. 1-89-471/2009.

⁵¹ Alytaus rajono apylinkės teismas. 2011 m. birželio 3 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje nr. 1-173-448/2011.

⁵² Kėdainių rajono apylinkės teismas. 2013 m. vasario 11 d. baudžiamasis įsakymas byloje nr. 1-82-188-2013.

šių veikų daugėjo ne dėl įstatyminių ar institucinių (organizacinių) pasikeitimų. Lietuvos teismų praktika, bylos, kuriose neapykantą kurstantys teiginiai vartojami būtent ekonominio nuosmukio šalyje kontekste neigiamą požiūrį reiškiant daugiausia imigrantų, tautinių, seksualinių ir kitų mažumų atžvilgiu, tiesiogiai patvirtina, kad ekonominė krizė stiprina nepakantumą tam tikroms asmenų grupėms.

3. Nepaisant bendros neapykantos veikų augimo tendencijos konstatavimo, ekonominės krizės ir neapykantos veikų sąsajos yra gerokai sudėtingesnės, o poveikio nustatymą apsunkina daug aplinkybių: šių veikų latentiskumas, jų rūšių įvairovė ir sampratos skirtumai, galiausiai dvilypis ekonominės krizės poveikis, jai pasireiškiant makrolygmeniu ir mikrolygmeniu, kur kiekvieno asmens elgesį nulemia aplinkybių visuma, ne tik skurdas, nedarbas ar neišsilavinimas, bet ir išankstinės nuostatos, susiformavusios dėl žiniasklaidos, politikų, tėvų, draugų, savikontrolės ir daugelio kitų aplinkybių įtakos. Krizės poveikis atskiroms neapykantos nusikaltimų rūšims gali būti nevienodas, neapykantos kurstymui jis stipriausias. Dėl šių priežasčių galima rasti tyrimų, kurie neapykantos veikų augimo nesieja su ekonominio nuosmukio periodais.

Žinant neapykantos veikų specifiką, manytina, kad nors ekonominio nuosmukio laikotarpiu neapykantos veikų skaičius išaugo, ekonominė krizė nėra tiesioginė ir vienintelė šių tendencijų priežastis, tačiau neabejotinai yra vienas iš neapykantos veikas ir neapykantos nuotaikas visuomenėje skatinančių veiksnių. Vadinamoji neapykantos kultūra arba neapykantos fenomenas yra labai sudėtingas reiškinys, išliekantis tarp svarbiausių iššūkių valstybėms ir su ekonominės krizės pabaiga jis, deja, neišnyksta.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškėmis baudžiamosios teisės priemonėmis. *OL* 2008 L 328, p. 55–58.

2. 2002 m. gruodžio 13 d. Europos Komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją bendrosios politikos rekomendacija nr. 7 dėl nacionalinių įstatymų, skirtų kovoti su rasizmu ir rasine diskriminacija [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/ecri03-%20recommendation%20nr%207.pdf>.

3. 1997 m. spalio 30 d. Europos Tarybos rekomendacija nr. R(97)20 dėl neapykantos kalbos [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281997%29020&expmem_EN.asp>

4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135 ir 138 straipsnių papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 77-3168.

5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170, 191, 192 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 170(1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 87-3663.

6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170(2) straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 75-3792.

7. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 46, 49 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 89-3804.

8. 2011 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo, nr. 1281. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 134-6362.

9. 2009 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų, nr. 12.14-40 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02.]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=Kr5pGEdlAH0=&tabid=166>>

Specialioji literatūra

10. GALE, Lewis R.; HEATH, Will Carrington; RESSLER, Rand, W. An Economic Analysis of Hate Crime. Iš *Eastern Economic Journal*, 2002, vol. 28, no. 2.
11. ISOKAITĖ, Indrė. Neapykantos kalbos: saviraiškos laisvės ribų beiškant. Iš *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Editen Collection of Articles and Presentations*. Sudarytojai D. Žalimas ir I. Isokaitė. Vilnius: AB „Spauda“, 2014, p. 221–246.
12. ISOKAITĖ, Indrė. Neapykantos nusikaltimai: kur yra saviraiškos laisvės ribos? *Pranešimas 2013 m. birželio 7 d. tarptautinėje teisinėje konferencijoje Vilniaus universitete „Dvidešimt Lietuvos Respublikos narystės Europos Taryboje metu: pamokos ir perspektyvos“*. Konferencijos vaizdo medžiaga [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=B80pqK0aau4>>.
13. JAGLAND, Thobjorn. Europos Tarybos Generalinio sekretoriaus sveikinimo žodis. Iš *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Lithuania in the Council of Europe: Twenty Years of Membership. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Editen Collection of Articles and Presentations*. Sudarytojai D. Žalimas ir I. Isokaitė. Vilnius: AB „Spauda“, 2014, p. 31.
14. KLIMKA, Karolis. Lietuva nepasirengusi atpažinti neapykantos. *Lietuvos rytas*, 2009 m. balandžio 1 d.
15. KRUEGER, Alan B.; MALECKOVA, Jitka. Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection? Iš *Journal of Economic Perspectives*, 2003, vol. 17, no. 4.
16. LYONS, Christopher J. Community (Dis)Organization and Racially Motivated Crime. Iš *American Journal of Sociology*, 2007, vol. 113, no. 3, p. 815–863.
17. POP, Valentina. *Economic crisis fuelling racism in Europe, report warns* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://euobserver.com/social/30149>>.
18. WALTERS, Mark Austin. A General Theories of Hate Crime? Strain, Doing Difference and Self Control. Iš *Critical Criminology*, 2011, vol. 19, no. 4, p. 313–330.

Teismų praktika

19. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Nachova v. Bulgaria*, nr. 43577/98 ir 43579/98.
20. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2011 m. birželio 20 d. sprendimas byloje *Milanovic v. Serbia*, nr. 44614/07.
21. Alytaus rajono apylinkės teismas. 2011 m. birželio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. 1-173-448/2011.
22. Kelmės rajono apylinkės teismas. 2009 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje nr. 1-89-471/2009.
23. Kėdainių rajono apylinkės teismas. 2013 m. vasario 11 d. baudžiamasis įsakymas byloje nr. 1-82-188-2013.

Kiti šaltiniai

24. Council of Europe. *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp>.
25. European Union Fundamental Rights Agency. *Hate Crime* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime>>.
26. Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras. *Safeguarding human rights in times of economic crisis. Issue Paper published by the Council of Europe Commissioner for Human Rights*. 2013 m. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.enetenglish.gr/resources/article-files/prems162913_gbr_1700_safeguardinghumanrights_web.pdf>.
27. *Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses. Annual Report for 2012*. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses>.
28. Human Rights Watch (*Refugees and Migrants, LGBT rights* ir kitos sritys) [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrw.org/topics>>.
29. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistika, Teismo nagrinėjimo statistika [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą <http://www.ird.lt/viewpage.php?page_id=197>.

30. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. *Think differently. Humanitarian Impacts of the Economic Crisis in Europe*. Ženeva, 2013. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.ifrc.org/PageFiles/134339/1260300-Economic%20crisis%20Report_EN_LR.pdf>.

31. *Jungtinių Tautų specialiojo pranešėjo dėl šiuolaikinių rasizmo, rasinės diskriminacijos, ksenofobijos ir kitų netolerancijos formų (Ruteere Mutuma) ataskaita*, A/HRC/20/38, 2012 m. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/136/70/PDF/G1213670.pdf?OpenElement>>.

32. *Kiekybinė reprezentatyvi Lietuvos visuomenės bei atskirų tikslinių grupių apklausa*. Vykdytojas UAB „Factus Dominus“. Kaunas, 2014.

33. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *2011 m. sausio 28 d. Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriaus veiklos 2010 metais ataskaita* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimai%C5%BEmoni%C5%A1kumui/tabid/221/Default.aspx>>.

34. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *Internetė daugėja neapykantos nusikaltimų, piliečių netolerancija įgauna nusikalstamą pobūdį. Statistinius rezultatus komentuoja generalinio prokuroro pavaduotojas Gintaras Jasaitis*. 2009 m. sausio 22 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Savait%C4%97stema/tabid/68/ItemID/2434/Default.aspx>>.

35. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *Nusikaltimai žmoniškumui. Nusikalstamos veikos asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspNusikaltimai%C5%BEmoni%C5%A1kumui/tabid/221/Default.aspx>>.

36. Lietuvos teismų informacinė sistema LITEKO. *Vieša sprendimų paieška* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx>>.

37. Nacionalinė teismų administracija. *Teismų statistika* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-12-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>>.

38. Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. *Tolerance and non-discrimination* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/odhr/tolerance>>.

39. Rasizmo ir ksenofobijos apraiškų Lietuvoje tik daugės (straipsnis). *Lietuvos rytas*, 2008 m. gegužės 12 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12105936451208436269-p1-Lietuvos-dienaraszizmo-ir-ksenofobijos-aprai%C5%A1k%C5%B3-Lietuvoje-tik-daug%C4%97s.htm>>.

40. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Diskriminacija* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/temos/kova-pries-diskriminacija/>>.

41. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Neapykantos kurstymas Lietuvoje: dažniausiai užduodami klausimai, informacinis vadovas*. Vilnius, 2011, 2012 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/temos/kova-pries-diskriminacija/>>.

42. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Protection of Hate Crime victims' rights: the case of Lithuania*. Vilnius, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrmi.lt/en/new/894/>>.

43. Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba. *2013 metų veiklos ataskaita (3 dalis). 4. Ekspertinis vertinimas ikiteisminiuose tyrimuose*. 2014 m. liepos 16 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-11-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lzs.lt/lt/naujienos/aktualijos_354/zurnalistu_etikos_inspektorius_tarnybos_2013_metu_veiklos_ataskaita_3_dalis.html>.

IMPACT OF THE ECONOMIC DOWNTURN ON HATE CRIME TENDENCIES

Indrė Isokaitė

S u m m a r y

The article aims at identifying the tendencies of hate crime during the period of economic crisis. This is being achieved through the following tasks: defining the concept of hate crime for this research (chapter XXV of Lithuanian Criminal Code: crimes and misdemeanours against person's equal rights and freedom of conscience) and explaining circumstances that encumber the establishment of the impact of economic factors on hate crime; analysing legal theories that list economic factors among the reasons of hate crime; identifying the dynamics of hate crime during the period of economic downturn in Lithuania and verifying whether the tendencies might have been influenced by other factors (amendments of regulation and structural reform). The analysis reveals that most legal theories (strain theory, theories of social disorganisation,

resource competition) confirm the growth of hate crime during the period of economic recession: members of society usually have a negative attitude towards immigrants or other minorities as posing risk on social-economic stability and increasing competition in distribution of resources. Nevertheless, it is emphasized that the influence of economic crisis on the tendencies of hate crime is much more complex, existing on macro-level and on micro-level, where the manifestation of hate motivation in a particular person's behaviour depends on many factors, including the formation of prejudice, level of self-control, being unemployed and uneducated that are often related with poverty. Therefore one may come across a position that hate crime is not related with economic factors. Legal analysis finds that during the economic crisis the number of registered hate crime in Lithuania (mostly comprised of incitement to hatred) has grown from some tenths to hundreds of such criminal offences per year. The author notices that the Criminal Code has been supplemented with several new criminal offences (public incitement to violence by publishing, distributing hate production, organising groups, also denial, trivialisation of international crimes, crimes of Soviet or Nazi regime), however, there are usually only few if any such criminal offences per year in practice. Thus neither the changes in regulation nor the reorganisation of a special unit in the General Prosecutor's Office had any significant impact on the established growth of hate crime. Case law of Lithuanian courts, where statements inciting to violence are used in the context of economic crisis in Lithuania and negative attitude is expressed towards immigrants, national, sexual or other minorities, confirm that economic downturn intensifies hate prejudice. Finally, it is concluded that despite the identified growth of hate crime economic crisis is not the only or a direct cause of hate crime, still, undoubtedly it stands among the factors intensifying such type of crime (especially incitement to hatred). Attention is also paid to the fact that a 'hate culture' or a 'hate phenomenon' remains among the most complex challenges for states.

Įteikta 2014 m. lapkričio 17 d.

Priimta publikuoti 2015 m. sausio 28 d.